

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Випуск 11

Київ 2003

⁷⁴ *Франко І.* Апокрифи й легенди з українських рукописів // Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. – Львів, 1896. – Т. 1. – С. I–LXVI.

⁷⁵ *Студинський К.* Три панегірики XVII віку // Записки Наукового товариства ім Шевченка. – 1896. – Т. 12. – Кн. 4. – С. 1–32.

⁷⁶ Там само. – С. 2.

⁷⁷ *Студинський К.* «Адельфотес» граматика видана у Львові в р. 1591 // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – 1895. – Т. 7. – Кн. 3. – С. 1–42.

⁷⁸ *Охримович В.* Рукописні церковні книги в с. Волосянці, Стрийського повіту // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – 1897. – Т. 19. – Кн. 5. – Miscellanea. – С. 1–8.

Галина ЛАВРИК

**Проблеми державно-правової регламентації
церковно-релігійного життя
Радянської України у західноукраїнській
та емігрантській літературі 20–30-х років XX ст.**

Важливе значення при виробленні стратегії державно-церковних відносин у незалежній Україні на ближчу і більш віддалену перспективу має власний історичний досвід законодавчого регулювання церковно-релігійного життя, передусім у 20–30-ті роки XX століття. У цей позначений глибиною політичних зрушень час до вивчення подій у ділянці державно-церковних відносин та аналізу правового становища релігії і церкви в умовах більшовицького режиму долучилися десятки мислителів за кордоном. Коли нищення матеріальних проявів та будь-яких форм інституціалізованої релігійності при законодавчих гарантіях відокремлення церкви від держави унеможливило подальше об'єктивне дослідження церковного життя на українських теренах, зарубіжні вчені у своїх наукових дослідженнях цієї проблематики орієнтувалися на відновлення традиційних духовних цінностей і спадкоємність тисячолітньої культури і державності.

© Г. В. Лаврик, 2003

Осередками вивчення історії церковного устрою України та історії українського церковного права поступово стали Український вільний університет (УВУ) та його філії у Відні, Празі (1921–1945 рр.) та Мюнхені, Український науковий інститут (УНІ) у Берліні (1926–1945 рр.), Український науковий інститут (УНІ) у Варшаві (1930–1939 рр.), а після завершення другої світової війни – і Богословська Академія УАПЦ у Мюнхені, Науково-Богословський Інститут у Бавид-Бруку, Східно-Європейський Інститут ім. В. Липинського у Філадельфії та ін. Тут вийшли друком праці колишніх міністра віросповідань в уряді гетьмана Павла Скоропадського Олександра Лотоцького, міністра віросповідань УНР в урядах Ісаака Мазени та В'ячеслава Прокоповича професора Івана Огієнка (згодом – митрополита Іларіона), декана богословського факультету Кам'янець-Подільського університету Василя Біднова та інших учених-емігрантів. Вони здебільшого висвітлювали історію виникнення і розквіту Української автокефальної православної церкви, розглядали суперечливі питання її канонічності, зважаючи передусім на суб'єктивний момент – особисту причетність до визвольних змагань українського народу, на тлі яких і розгорнулися реформи церковного життя.

Попри все це твори, автори яких пропонували досить значні за обсягом елементи дослідницького змісту, наприклад, варіанти майбутнього політико-правового оформлення державно-церковних стосунків, що не залишилися поза увагою науковців і використовуються в сучасних юридичних та релігієзнавчих працях. Це стосується, зокрема розуміння «автокефалії» як форми устрою православної церкви та її церковно-правових засад, проголошених 2 грудня 1930 року під час публічного виступу в Українському науковому інституті у Варшаві його директором професором Олександром Лотоцьким¹ і детально викладених у його пізніших працях². У науково-публіцистичних статтях, надрукованих у «Духовній Бесіді», «Духовному Сіячі», «Тризубі», а згодом у спеціальній праці з історії українського церковного права³ і спогадах⁴, автор показував залежність церковного устрою від укладу державно-адміністративного життя, зупинявся на проблемах участі державної влади в справі

встановлення і скасування автокефалії української церкви.

Принципове значення для сьогоденного періоду боротьби за помісний статус Української православної церкви має цілісний погляд на місце релігії і церкви в суспільному житті, сформульований першим митрополитом Української автокефальної православної церкви Василем Липківським. Спочатку рукопис, а пізніше книга спогадів Василя Липківського «Історія Української Церкви», що побачила світ завдяки зусиллям василіан у Канаді під назвою «Відродження Церкви в Україні. 1917–1930» (Торонто, 1959), слугували ідейним джерелом для підготовленої і виданої богословськими релігієзнавцями української діаспори літератури автокефального спрямування, яка вміщує спогади відомих українських діячів, повідомлення преси про пограбування радянською владою церковних цінностей, репресії щодо духовенства та руйнування храмів. Їх знаходимо в працях протоієрея Митрофана Явдася⁵, настоятеля останньої в Україні парафії Української православної церкви (правонаступниці УАПЦ) при Софійському соборі м. Києва (1934 р.), у еміграції – протопресвітера, члена вищого церковного управління УАПЦ в Західній Європі отця Демида Бурка⁶, великого подвижника УАПЦ у діаспорі, активного співробітника часопису «Українське Православне слово» (США) та української редакції «Свобода» Олександра Воронина⁷. Спільно з директором українського незалежного видавництва «Смолоскип» імені Василя Симоненка Осипом Зінкевичем він підготував фундаментальний збірник «Мартирологія Українських Церков», присвячений долі українських церков та їхніх діячів, перший том якого стосується Православної церкви⁸.

Всеохоплюючи картину секуляризаторської діяльності органів більшовицької влади впродовж найзмістовнішого і духовно напруженого періоду в історії УАПЦ, відтворену на основі друкованих джерел, численних матеріалів мемуарного характеру та власних спостережень, подав Іван Власовський у «Нарисі історії Української Православної Церкви. XX ст.».

Зауважимо, що від самого початку церковно-визвольний рух в Україні першої чверті XX ст. як складова частина руху національно-

визвольного викликав зацікавленість в українських дослідників, які працювали на межі загальної історії, політичної історії та історії державного права. Серед них – учені та практики УВУ, у тому числі й ті, хто входив до складу Українського правничого товариства: декан відділу (факультету) права і суспільних наук Українського вільного університету (УВУ) професор Станіслав Дністрянський, його заступник професор Володимир Старосольський, професор цього факультету Сергій Шелухін. Позитивним набутком останнього в цьому плані була підготовка наукової доповіді «Право, етика, релігія, справедливість», яку згодом було включено до програми занять на факультеті⁹.

Щоправда, роботу з нагромадження та аналітичної обробки правового матеріалу вони здійснювали тепер дедалі частіше спільно зі знавцями загальної, політичної історії та історії державного права. Саме цими дисциплінами також розвивалися вельми цінні для суспільної практики, в нашому випадку юридичної, правові ідеї, зокрема ідеї державного права, філософії права; здійснювався перегляд адміністративного, кримінального, цивільного міжнародного права тощо. Методологічною основою для виокремлення їх з метою подальшого використання на той момент послуговували праці українського історика, суспільно-політичного письменника і громадського діяча Вячеслава Липинського, визнаного сучасниками «основоположником етично-державницького напрямку і творцем класократичної суспільно-політичної системи», пройнятої «широ релігійними переконаннями та глибокою пошаною до релігії і церкви»¹⁰. В одному із найважливіших творів української політичної думки ХХ ст. – у «Листах до братів-хліборобів...», написаному у 1919–1926 роках, він застерігав, що при виборі політичних методів найшкідливішими в політичній практиці є дві утопії. Перша: «що людську природу з її стихійним нахилом до нерівності, до поширення, до влади, до імперіалізму, до руху, до свободи – можна «задля добра людськості» при допомозі розуму і свідомої волі обмежити, переробити, урівняти і вовків в ягнят перемінити». Друга: «що «для добра людськості» треба власне «повернути до природи», дати людям повну свободу і увільнити від всяких «політичних і релігій-

них кайданів» заложені в людській природі чуття, нахили та інстинкти». Автор був свідомий того, що чим більшого поширення ці ілюзії набувають у тій чи іншій нації, «тим більше даних для перемоги в ній має, оперта на подражнених елітарних інстинктах пасивних народних мас, комуністична реакція»¹¹. Але й вона, на думку В. Липинського, «нічого не може принести змученому людству..., крім винищення всякої свободи, здержання всякого руху і повної руїни духовної та матеріальної культури...»¹².

Будучи завідувачем кафедри історії української державності у заснованому гетьманом Павлом Скоропадським Українському науковому інституті в Берліні, В. Липинський пропонував використовувати як критерій історичної оцінки узгодженість вимог релігії, етики, культури та української державності. При цьому важливу роль у всесвітній і українській історії, у творенні української культури він відводив церкві, церковній дисципліні, церковній ієрархії, чернецтву, наголошуючи на неприпустимості і шкідливості підпорядкування їх будь-яким світським, зокрема національно-державним цілям, рівно як і відокремлення церкви від держави. «Боже і кесарево», справи церковні й державні, – читасмо у його праці «Релігія й церква в історії України», – треба розрізняти, Церкву ніхто не сміє підпорядкувати політичним тенденціям, але державна влада, аби добре виконувати своє організаційне, державне завдання, мусить слухати наказів релігії, визнавати авторитет духовної влади і сей авторитет всіма силами піддержувати»¹³.

До розробки різних аспектів життєдіяльності української православної церкви відповідно до потреб українського народу та ідеалів майбутньої української держави залучилися професор кафедри історії України Українського вільного університету (1921–1951 рр.), професор кафедри історії церкви Православного богословського факультету Варшавського університету (1936–1939 рр.) і директор Українського наукового інституту в Берліні (1926–1931 рр.) та президент Української Вільної Академії наук у Канаді (1945–1951 рр.) Дмитро Дорошенко¹⁴; професор історії українського права Львівського (таємного) українського університету Микола Чубатий та інші діячі або активні поборники Української православної

церкви. Суттєвим імпульсом до цього стала підготовка вже після другої світової війни 3-томної «Енциклопедії українознавства» (Мюнхен, 1949–1952) та її 10-томної словникової частини унікального видання довідкового характеру під такою ж назвою («Енциклопедія українознавства», Париж – Нью-Йорк, 1955–1984), які вийшли за редакцією В. Кубійовича. Публікації кращих представників української діаспори лягли в основу відповідних нарисів цих видань. У загальній частині після розділу VII «Церква», розділи якого написані Миколою Чубатим, Наталією Полонською-Василенко та Петром Ісасвим, тут уміщений розділ VII «Право», який включає главу восьму «Совєтське право». Вона складається із п'яти хронологічних сюжетів: «Устрій Совєтської України у складі ССРСР» (автор – О. Юрченко), «Цивільне право і цивільний процес» (автор – Ю. Фединський), «Карне право і процес Совєтської України» (автор – Ю. Старосольський) «Земельне право» (автор – Б. Цюцюра), «Трудове право» (автор – Б. Цюцюра)¹⁵.

Виступаючи з принципово позапартійних позицій, М. Чубатий відстоював національні і релігійні цінності, розвиток культури, науки і освіти. Він вважав, що всі ділянки правового життя якогось народу могли бути предметом історії права як науки: «Науковий інтерес зосереджується тут довкола виявлення постійних рис у розвоєві якогось правного інституту та того, яким чином витворювалися поодинокі ділянки права за теперішнім систематичним поділом»¹⁶. М. Чубатий висловлював думку про те, що сучасні йому «зобов'язуючі правні норми або так зване позитивне право не є виключно твором законодавчої влади, ані учених юристів, воно є вислідом довговікового розвитку, що відбувається під впливом потреб життя. Цей розвиток правних норм відбувається поза свідомістю часто й проти влади, і напрям цього розвитку визначає, як сказано, саме життя»¹⁷.

У колі громадських і церковних діячів греко-католицької церкви на початку 30-х років висловлювали незгоду щодо поглядів Миколи Чубатого, за якими «історія українського права отримувала певну прогалину з кінцем української державності в 1790-х роках», – уже тому, що крім права, утворюваного державою, права звичаєвого,

існує ще й право церковне, яке може існувати і розвиватися і без своєї державності¹⁸. В українській греко-католицькій церкві в XVIII–XX ст., на їхню думку, зберігалось й розвивалось своє особіне церковне право. Підставою для усвідомлення цього міг бути успішний розвиток правових ідей, який ті отримали у заснованому 16 грудня 1923 року у Львові Богословському Науковому Товаристві (БНТ), очолюваному отцем, а згодом архієпископом і митрополитом Йосипом Сліпим.

Зрозумінням і підтримкою з боку Наукового Товариства ім. Т. Шевченка та низки культурно-наукових інституцій були зустрінуті практичні міркування щодо створення БНТ. Сутність останніх полягала у виразному бажанні вивчати прояви війни і пов'язані з нею післявоєнні революційні струси, що спричинили важливі зміни в духовній сфері, які тією чи іншою мірою відбилися й на житті церкви: постання на рубежах української церковної провінції комуністичної держави з програмою воєнничого атеїзму, поширення сектантства, відродження ідеалу національної церкви, ускладнення відносин між церквою й державою тощо, щоб зуміти якнайкраще їм «протиставитися»¹⁹. (Відновивши наприкінці 1950-х років свою діяльність за межами України під назвою «Українське Богословське Наукове товариство» (УБНТ), воно одночасно актуалізувало одне з головних своїх завдань, зобов'язавши своїх членів «пильно стежити за релігійним життям і становищем Христової Церкви в країнах комуністичного режиму, зокрема в Україні», водночас «досліджувати й розвивати справжнє обличчя комунізму».)²⁰

У цьому напрямку, відображеному згодом у статутних положеннях товариства, і прагнули працювати з 24 грудня 1923 року у біблійній, філософічно-догматичній, практично-богословській, з 4 березня 1924 року – у історико-правничій секціях українські богословські науковідіачі. Наунійних з'їздах, академічних вечорах, секційних засіданнях, наукових зборах та на сторінках наукових видань БНТ («Богословія», «Праці БНТ») і видання, присвяченого церковним та релігійним справам («Нива»), вони репрезентували доповіді, промови, досліді, студії, розвідки, відгуки переважно на церковно-релігійні теми. У деяких із них автори, нехтуючи науко-

вою аргументованістю, навіть коли й побіжно, то в зневажливому контексті розповідали про церковне життя у підрадянській Україні або, не втримуючись, збивалися при цьому на зневажливий тон і пропонували читачеві чи слухачеві вже не виклад подій, а особливий різновид їх шаржування. Це, з одного боку, підриває довіру до викладеного, знижує можливість його використання, хоча, з другого – дозволяє зрозуміти настрої в середовищі греко-католицького духовенства, природно опозиційного чи певним чином віддаленого від офіційної ідеології більшовизму.

Ці зауваження певною мірою стосуються і настроїв академічних вечорів. У Львові на них, приміром, обговорювалися виступи членів історично-правової секції Йосафата Скрутеня «Церква і держава» (1934 р.), Андрія Ішака «Сучасне безбожництво на Радянщині» (1934 р.), «Унадок церкви на Радянщині» (1937), Миколи Чубатого «Східні і західні впливи в історії української церкви» (1936), члена філософічно-догматично секції Миколи Конрада «Основи марксизму» (1937), «Приватна власність» (1937); у Рогатині – виступ члена цієї секції Гавриїла Костельника «Релігійні фальші новітніх часів» (1936 р.) та ін. За результатами десятилітньої відчитно-реферативної (наукової), а швидше – видавничої діяльності, БНТ, на переконання Володимира Яніва, постало поруч із відомими науковими установами: Науковим товариством ім. Шевченка у Львові та Українським науковим Інститутом у Варшаві, випередивши такі важливі наукові установи, як Український вільний університет, Український науковий інститут у Берліні тощо²⁰, що позначилося на його подальшій роботі поза рідною територією в Європі, США й Канаді²¹.

Високоідейна справа релігійної опіки над емігрантами з радянської України, Волині, Підляшшя, Холмщини та інших земель Східної Європи, Росії, України, де зруйнований стан православної церкви ієрархом Української католицької церкви митрополитом Андреем Шептицьким прирівнювався в одній із його промов (в листопаді 1926 р.) до «такої руїни, що часи перед берестейською унією, часи руїни й упадку, видаються ще кращими»²², визначала певний напрямок в роботі наукових видавництв цих інституцій. Висвітлю-

ючи релігійне життя на цих територіях, вони співпрацювали щодо релігійного об'єднання східних і західних християн. Примітно, що із вступного слова митрополита Андрея Шептицького як «найбільш заслуженого між живими ідеологами церковного об'єднання» розпочинався виклад нарисів церковної історії України у першому збірнику із серії «Die Kirche und das ostliche Christentum», започаткованої вченими Українського наукового інституту у Берліні І. Мірчуком, В. Залозецьким, З. Кузелею, В. Вергуном²³.

Чимало реалістичних роздумів про різні аспекти життєдіяльності української православної церкви в пореволюційний період, хоча і сповнених прогностичних подорожей у минуле, невдячних передбачень про те, що церква змогла б досить швидко «вписатись» у систему громадсько-державного життя країни 20-х років, містить історіографічний доробок представників Російської закордонної церкви (Російської православної церкви за кордоном) (РПЦЗ). Вона виникла на ґрунті масового переселення вихідців з території колишньої Російської імперії, викликаного подіями революції 1917 року та встановленням радянської влади в країні.

Крайній, консервативний напрямок названої течії конфесійної історіографії був представлений розташованим у Сремському Карловці (Югославія) Карловацьким собором. Очолював його з 1921 року ініціатор створення Собору, один із трьох кандидатів на патріаршество в 1918 році митрополит Київський і Галицький Антоній (Храповицький Олексій), згодом глава Російської православної церкви за кордоном²⁴. Досить широкі кола еміграції в очікуванні повернення до влади в Росії династії Романових підтримували його ідеї про політичну незалежність церкви чи про непорушний зв'язок церкви з монархією.

Протилежний консервативному, фактично політично нейтральний ліберально-демократичний напрямок православної історіографії репрезентував з 1929 року паризький центр РПЦЗ, керований колишнім главою Холмської єпархії, депутатом II і III Думи архієпископом Волинським Євлогієм (Георгієвським), майбутнім митрополитом Західно-Європейським²⁵. Важливою і сильною стороною паризького центру Російської православної церкви за кордо-

ном, а разом з тим інтелектуальною опорою Євлогія (Георгієвського) була наявність єдиних у російській релігійній діаспорі наукових релігійних центрів – Російського Православного богословського інституту (Богословської академії) та Релігійно-філософської академії (Паризької Свято-Сергієвої духовної академії)²⁶.

Російський Православний богословський інститут у Парижі, який під керівництвом отця Сергія Булгакова об'єднував здебільшого російських богословів – професорів А. В. Флоровського, А. В. Карташова, В. В. Зінківського та інших і займався переважно пошуком нових шляхів для православної богословської думки²⁷. Проте це не завадило колишньому міністрові віросповідань у гетьманському уряді священику Російської православної зарубіжної церкви В. В. Зінківському поруч з розробкою питань християнської філософії обстоювати точку зору «свободи церкви», точніше, формулу про «вільну церкву у вільній державі», котра мала набути конкретних форм у таких пунктах: 1) фінансова підтримка церкви і її закладів (особливо шкіл) державою; 2) участь уряду в управлінні церквою; 3) державне (громадське) значення церковних актів (шлюбів, розлучень, записів про народження); 4) форма зв'язку церкви з державою (вирішення питання, чи достатньо мати для цього один центральний орган, доручаючи місцеві функції органам Міністерства Внутрішніх справ)²⁸.

Російський Православний богословський інститут нерідко запрошував до співпраці вихідців з недружного до УАПЦ та інших релігійно-національних об'єднань середовища Російської православної церкви (з 1943 року – Руської православної церкви), які, прикриваючись канонічними нормами, висловлювалися за поширення впливу Московської патріархії, що все більше інтегрувалася в політику Радянської держави.

Релігійно-філософська академія (відроджений варіант заснованої Миколою Бердяєвим у 1921 році в Москві Академії духовної культури) була створена групою релігійних мислителів, висланих із радянської Росії у серпні 1922 року разом з іншими відомими представниками творчої і наукової інтелігенції (всього 161 чоловік) як «явних контрреволюціонерів, пособників Антанти, організації її

слуг і шпигунів та розбещувачів молоді, що вчиться», більше того «воєнних шпигунів»²⁹.

Теми «радянської дійсності», революції, її змісту і наслідків прозвучали з новою силою в «позаокеанський» період творчості російських мислителів: з різних позицій, з різними акцентами, але незмінно в світлі свангельського вчення про людину і суспільство про них писали І. О. Ільїн, Л. С. Франк, П. О. Сорокін, Г. Д. Гурвич та інші філософи, соціологи, правознавці³⁰.

Основні напрямки російської православної, переважно емігрантської історіографії позначалися на позиції зарубіжних авторів, у тому числі і вихованців російських релігійних центрів, при висвітленні ними різних сторін взаємодії соціально-політичних і церковних чинників на тлі подій 20–30-х років XX століття.

Останнім часом науковці в Україні вдаються до якомога об'єктивнішого аналізу можливих точок зору представників наукової діаспори щодо становища релігії і церкви у радянській Україні, відзначаючи неабияку силу переконань, стійкість і мужність, котрі їм треба було мати, щоб в умовах тиску тоталітарної системи, який унеможлиблював будь-який рух за політичне визволення правовими методами, торувати «дорогу до Храму» національного і культурного відродження.

¹ Див.: Центральний державний історичний архів (далі ЦДІА) у м. Львові. – Ф. 531, оп. 1, спр. 14, арк. 100.

² *Лотоцький О. Г.* Церковно-правні основи автокефалії. – Варшава: Друк. Синодальна, 1931. С. 58–71 (Відбиток з часопису «ЕЛПНС»). – Варшава, 1931. – Кн. 5. – С. 58–71); *Його ж.* Автокефалія: У 2 т. // *Праці Українського Наукового Інституту.* – Варшава, 1935–1938. – Т. XVI, XXX.

³ *Лотоцький О. Г.* Українські джерела церковного права // *Праці Українського Наукового Інституту.* – Варшава, 1931. – Т. 5.

⁴ *Лотоцький О. Г.* Сторінки минулого // *Видання Науково-Богословського інституту Української православної церкви в США* – Бавид-Брук, 1966. – Ч. 1.

⁵ *Явдась М.* Українська Автокефальна Православна Церква: Документи для історії Української Автокефальної Православної Церкви. – Мюнхен; Інгольштадт, 1956; *Його ж.* Як большевики ув'язнювали священиків // *Незабутній злочин: свідчення про винищення Москвою українського народу.* – Мюнхен, 1989. – С. 24–26.

⁶ *Бурко Д.* Українська Церква під сучасним режимом (1920–1930-ті роки) // *Наукові записки Українського Вільного Університету.* – Мюнхен, 1984. – Т. 11–12.

– С. 28–64; *Його ж.* Українська Автокефальна Православна Церква – вічне джерело життя. – Саут Бавнд Брук, 1988.

⁷ *Воронин О.* Коротка історія Української Православної Церкви. – Саут Бавнд Брук, Нью-Джерсі, США, 1989; *Його ж.* Автокефалія Української Православної Церкви // Літературна Україна. – 1991. – 10, 17 жовтня, 14, 21 листопада, 5, 12, 19, 26 грудня; 1992. – 1 січня.

⁸ *Мартирологія Українських Церков: У 4 т. – Т. 1: Українська Православна Церква/Упоряд. і ред. О.Зінкевич і О. Воронин.* – Торонто; Балтимор: Смолоскип та Видавн. Фонд Комітету для побудови пам'ятника св. п. митр. Василеві Липківському, 1987.

⁹ *Український В. Університет в Празі в роках 1921–1931.* – Прага. – 1931. – Т. 1. – С. 65–67. / *Шелухін С.* Історично-правні підстави української державності. Промова на соборницькому святі в Празі 22 січня 1929 року. – Вінніпег, 1929.

¹⁰ *Богословія.* – Львів, 1931. – Т. IX. – Кн. 4. – С. 397.

¹¹ *Липинський В.* Нові зібрання творів, архівів, студій. – Т. 6: Політологічна секція: Кн. 1. Листи до братів – хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму / Ін-т Східноєвропейських досліджень НАН України, Східноєвропейський дослідний інститут ім. Липинського; Ред. Я. Пеленський. – К.: Філадельфія, 1995. – С. 373.

¹² Там само.

¹³ *Липинський В.* Релігія і церква в історії України. – К.: «Фотовідеосервіс», 1993. – С. 31.

¹⁴ *Дорошенко Д.* Православна церква в минулому й сучасному житті українського народу. – Берлін, 1940.

¹⁵ *Енциклопедія Українознавства. Заг. частина. У 3-х т. / Ін-т Укр. археографії АН України; Наук. т-во ім. Т. Г. Шевченка у Сарселі; Фундація Енциклопедії України в Торонто.* – Репринтне вид. 1949 р. Перевид. в Україні. – К., 1994–1995. – Т. 2. – С. 601–629, 630–693.

¹⁶ *Губатий М.* (Проф. Др.) Огляд історії українського права: Історія джерел та державного права. – Мюнхен; Київ: Ноосфера: Український діловий журнал, 1994. – № 2–4 (4–6). – С. 5–6.

¹⁷ Там само. – С. 5.

¹⁸ *Богословія.* – Львів, 1932. – Т. X. – Кн. 2.

¹⁹ *Янів В.* Нарис історії Українського Богословського Наукового Товариства (З бібліографією видань). В 45-ліття заснування // Наукові записки Українського Вільного Університету. – 1967–1968. – Ч. 9–10: На пошану Блаженнішого Архієпископа Кардинала Йосифа Сліпого. У 30-ліття Єпископських свячень та 25-ліття вступлення на Митрополичий престол. – Мюнхен-Рим-Париж, 1969. – С. 139–225.

²⁰ Там само.

²¹ У США відповідно до територіального поділу діяли правнича і практично-богословська секції на чолі з Ісидором Нагаєвським.

²² Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Церква і церковна єдність. Документи і матеріали. 1899–1944. – Т. I. – Львів, 1995.

²³ Die Kirche und das ostliche Christentum: Ukraine und die kirchliche Union. (Heraus gegeben von der katholischen Emigrantenfürsorge, Berlin). – Berlin, 1930.

²⁴ Никон (Рклицкий), св. Жизнеописание Блаженнейшего Антония, митрополита Киевского и Галицкого. – Нью-Йорк, 1958. – Т. 4. Біографічну довідку про митрополита Антонія (Олексія Павловича Храповицького) див.: Ульяновский В. І. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського): Навч. посібник. – К.: Либідь. 1997. – С. 236–237).

²⁵ Евлогий (Георгиевский), митр. Путь моей жизни. Воспоминания митр. Евлогия, изложенные по его рассказам Т. Манухиной. – Париж, 1947. Персизд.: М., 1994.

²⁶ Приміром, оцінка тодішнього польського посольства в Берліні з протиставленням цих центрів – «консервативного інституту Булгакова» і «прогресивної Академії Бердяєва», на думку заступника директора Інституту історії Польської академії наук, професора Я. С. Замойські, не помічала і не враховувала взаємодоповнюваності і доцільності саме такого поділу для умов Західної Європи. (Замойски Я. Е. Русская православная зарубежная церковь. 1928–1938. По материалам польских граничных служб // Новая и новейшая история. – 1988. – № 1. – С. 49.)

²⁷ Булгаков С. Христианство перед современной социальной действительностью. – Париж, 1932; Флоровський Г. Пути русского богословия. – К., 1991; Карпашов А. В. Очерки по истории Русской церкви. – Париж, 1959. – Т. I–II; Православие и культура. Сборник религиозно-философских статей / Под ред. проф. В. В. Зеньковского. – Берлин: Русская книга, 1923.

²⁸ Зеньковский В. В., протопресв. Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918 г.). Воспоминания / Публ. и ред. М. А. Колерова. – Москва: Крутицкое патриаршее подворье, 1995.

²⁹ Ленін В. І. Ф. Е. Держинському // Ленін В. І. Повн. збір. тв. – Т. 54. Листи. Листопад 1921 – березень 1923. – К.: Політвидав України, 1975. – К., Політвидав України, 1975. – С. 265–266.

³⁰ Промислителів релігійного спрямування М. А. Бердяєва, І. О. Лільна, С. Л. Франка, П. О. Сорокіна Г. Д. Гурвича, висланих за кордон на «філософському пароплаві», чи правозащитців М. М. Алексеєва, С. В. Сикторського та інших науковців, котрі в потоці біженців, викликаному «жовтневим переворотом», потрапили до еміграції і вже там досліджували питання релігії, віри, церковно-державних стосунків, див.: Русское Зарубежье. Золотая книга эмиграции. Первая треть XX века. Энциклопедический биографический словарь. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОСПЭН), 1997. – С. 266–268; С. 661–664; С. 598–601; С. 23–25; С. 592–593.

Зміст

Розділ I. ІНФОРМАЦІЙНА МІСІЯ БІБЛІОТЕКАРЯ

Ярошук В. П. Посередницька роль публічної бібліотеки у впровадженні «електронного уряду»	7
Каліберда Н. Ю. Інформаційний консультант наукової бібліотеки: трансформація функцій	18
Чабан І. А. Сучасний бібліотекар в умовах автоматизації технологій обслуговування читачів (з досвіду роботи пункту запису читачів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)	26
Яковенко О. Г. Підвищення інформаційної культури користувачів у процесі їх бібліотечно-інформаційного обслуговування	36
Бєліна Л. М. Основні фактори впливу на створення професійного іміджу бібліотекаря відділу обслуговування	45
Стрішенець Н. В. Розвиток професійної термінології як засобу взаєморозуміння між бібліотекарями різних країн	51

Розділ II. БІБЛІОТЕКАР ЯК ОРГАНІЗАТОР І ТЕХНОЛОГ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНДУСТРІЇ

Гранчак Т. Ю. Еволюція вимог до професії бібліотечного працівника та її особливості на сучасному етапі розвитку суспільства	61
Ашаренкова Н. Г. Соціальний захист як фактор збереження і розвитку кадрових ресурсів публічних бібліотек	67
Чупріна В. М. Тенденції змін у використанні електронної інформації	78
Присяжна Л. В. Регіональні електронні ресурси та їх використання в організації інформаційного обслуговування владних структур	84
Чернявська Л. П. Бібліотечний працівник як оператор автоматизованих інформаційно-аналітичних баз даних у системі обслуговування владних структур України	89

Розділ III. МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ ВІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ: ФУНКЦІЇ БІБЛІОТЕКАРЯ

Петрова Л. Г. Теоретико-пізнавальні підходи до проблеми трансформації сучасної бібліотеки	99
Матусевич В. В., Родзінська О. Л. Організація закупівлі періодичних видань як складова бібліотечного маркетингу	112
Василенко О. М. Функція контролю в бібліотечному менеджменті: застосування інформаційних технологій	118
Польовик С. М. Формування документного фонду як процес управління	126
Карпова Л. П., Солонська Н. Г. Комунікативні зв'язки в аспекті комплектування бібліотечних фондів	134

Розділ IV. БІБЛІОТЕКАР І КОРИСТУВАЧ У СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Добко Т. В. Бібліотекар у системі задоволення інформаційних запитів владних структур	145
Дзюба Н. Й. Користувач бібліотеки для дітей як споживач інформації	153
Павлуша І. А. Електронні бібліотеки: новий рівень одержання, розповсюдження та використання інформації	167
Архіпова І. М., Моїсєєнко Н. І. Імідж бібліографа довідкової служби	177
Дацькова Н. С. Особливості запитів бібліографічної інформації з економіки в НБУВ	184
Яроцька М. М., Гончаренко М. О. Аналіз складу та рівня задоволення інформаційних потреб користувачів гуманітарного профілю	191
Соловяненко Д. В. Онлайновий бібліотечний сервіс як один із видів бібліотечного сервісу	201
Танатар Н. В. Загальні принципи побудови інформаційно-аналітичної системи «Імідж бібліотечної справи та бібліотек України в газетній періодиці»	223

Коваль Т. М. Соціально-демографічні характеристики сучасного читача наукової бібліотеки	234
--	-----

Розділ V. БІБЛІОТЕЧНА ОСВІТА: ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИК ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Смаглова Н. І. Проблеми кадрового забезпечення бібліотек науково-дослідних установ НАН України	251
Кулаковська Т. Л. Статус бібліотечного працівника науково-дослідної установи в контексті інформаційно-бібліотечної діяльності НАН України	263
Новальська Т. В. Читацька активність бібліотекарів як фактор підвищення їхнього професійного іміджу	275
Масловська С. М. Професійне читання бібліотечних працівників: проблеми інформаційного забезпечення	284

Розділ VI. ІНТЕГРАЦІЯ ЗНАНЬ І ПРОФЕСІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКАРЯ

Ляшко С. М. Фонди Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело для створення реєстру імен УБС та написання біографічних статей	299
Тупчієнко-Кадилова Л. Г. До питання про історію гіпертекстових систем (на пострадянському просторі) та підходи до систематизації літератури про них	306
Сінкевич Н. О., Дідух О. В. Рукописи іноземними мовами у фондах Державної історичної бібліотеки України – нові джерела до історії католицьких монастирів в Україні	324
Кириченко Р. С. Українські вчені кінця ХІХ – початку ХХ ст. – бібліотекарі, бібліофіли, творці і хранителі історії України: до проблеми вивчення розпорошених бібліотек В. Антоновича, Ф. Вовка, І. Луцицького	331
Лозовий В. С. Діяльність бібліотеки Кам'янець-Подільського університету з відродження історичної пам'яті та формування національної свідомості в добу революції (1918–1920 рр.)	359

Розділ VII. РОЛЬ БІБЛІОТЕКАРЯ В РОЗКРИТТІ УНІКАЛЬНИХ І РІДКІСНИХ ФОНДІВ

Гончаренко М. І. Культурне життя Києва 1930-х років на сторінках «Соціалістичного Києва» (за фондами НБУВ).....	369
Мельник Н. І. Губернські спархіяльні відомості як джерело біобібліографічної інформації.....	376
Саєнко Л. І. Степан Радіон – літописець австралійської України.....	383
Миронець Н. Р. Городоцька бібліотека барона Ф. Р. Штейнгеля – скарбниці історичної пам'яті Волині.....	391
Шалашна Н. М. Особливості розвитку історико-книгознавчої думки в Україні в другій половині XIX ст.....	398
Лаврик Т. В. Проблеми державно-правової регламентації церковно-релігійного життя Радянської України у західноукраїнській та емігрантській літературі 20–30-х років XX ст.	426
Дзира І. Я. Козацькі літописи в науковій спадщині Миколи Маркевича.....	439
Цибенко І. П. Бібліографічна основа історичних праць М. С. Грушевського.....	460
Клименко О. З. Друкована спадщина бібліографів минулого як основа для вивчення вітчизняних навчальних книг XVI–XIX ст.	471
Белоусова Г. І. Спроба повернення з російських бібліотек та архівів національної культурної спадщини України (1917–1925).....	480
Стельмашева М. А. Франкомовні довідкові та бібліографічні видання кінця XVIII – початку XX ст. у фондах Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ.....	502
Супрунюк О. К. Проблеми адаптації фахівця-бібліотекаря в процесі освоєння історичних бібліотечних фондів (до історії відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ)....	515

Міщук Г. А. Листування М. І. Петрова з Московським нумізматичним товариством у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського ... 523

Розділ VIII. НАУКОВІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ БІБЛІОТЕКИ У ХХІ СТОЛІТТІ

Вергунов В. А. Наукові та освітні сільськогосподарські бібліотеки в інформаційному просторі ХХІ ст.: реалії та перспективи	529
Вергунов В. А., Мудрук О. С., Шквира З. А. Хронологія розвитку плуга до першої чверті ХХ століття	547
Анікіна О. П. Українські наукові та науково-популярні періодичні видання з агрономії у 20-х роках ХХ століття	560
Басун Н. Ф. Проблеми комплектування фондів вітчизняною літературою та деякі шляхи їх вирішення в сучасних умовах	575
Власенко Л. Ю. Індексування документів у сільськогосподарських бібліотеках мережі ЦНСГБ УААН	580
Гриценко Н. Ф. Бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів у ЦНСГБ УААН	583
Гудзеватий В. В., Галенко В. В. Особливості баз даних, створених в MS Access та HTML форматі для обробки анкетних даних	585
Дерлеменко В. В. Проект концепції розвитку Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки, мережі бібліотек УААН та сільськогосподарських бібліотечних закладів інших систем і відомств України на період до 2005 року	590
Дерлеменко Т. Ф. Створення національної аграрної біографістики в контексті історико-біографічних досліджень аграрної історії України	593
Зайцева Л. А. Діяльність зі створення і розповсюдження вторинної інформації	599

Зіпченко Л. О. Документно-інформаційні ресурси у фондах ЦНСГБ УААН	602
Кірпаль З. П. Національна база даних з історії наукових установ, організацій УААН: проблеми створення та використання	607
Комська А. М. Інформаційний потенціал Державної історичної бібліотеки України з питань історії аграрної науки, розвитку сільського господарства в Україні	616
Маслак О. Г., Хоменко Т. В., Устиновська А. О. Актуальні проблеми комплектування фонду Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН іноземною літературою	620
Рогоза Н. А. Інтеграція нових інформаційно-бібліотечних технологій у забезпеченні навчального та наукового процесів	625
Світайло В. К., Андрющенко Н. В., Левченко Ж. В. Створення електронного каталогу ЦНСГБ УААН: проблеми і шляхи їх вирішення	630
Серікова Н. Н. Науково-методичне забезпечення діяльності сільськогосподарських бібліотек України: стан, перспективи	638
Хурманець Г. Г., Романчук Л. О., Каргіна О. В., Самойлова Л. Г. Щодо історії та перспектив розвитку реферативної інформації з проблем АПК України	642
Відомості про авторів	645